

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

27ste JAARGANG, NUMMER 3, MAART 1991

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

HET „SOCIALISME” MAG DOOD WEZEN DE KLASSENSTRIJD GAAT DOOR

De Franse historicus Max Gallo, auteur o.a. van een belangwekkend boek over het franquisme en van enkele politieke studies, heeft de afgelopen herfst een lijkrede voor het Franse socialisme geschreven: een kritisch pamflet, met een titel overigens, waarin het woord „socialisme” niet voorkwam. Gallo sprak van „links”. „Links is dood, de bewijzen stapelen zich op”, verklaarde hij. Het werd hem, uiteraard, niet in dank afgenomen door de *Parti Socialiste*, waarvan hij nog altijd lid is, maar waarbij hij geen spoor van socialisme meer kan bespeuren.

De kritiek van Gallo richt zich in feite op de politiek van de zogenaamd socialistische regering van president François Mitterand, maar het geluid dat hij heeft laten horen is niet een typisch Frans geluid. Het wordt, soms fluisterend, soms even luid, ook elders vernomen. Meer dan eens wordt daarbij niet van „links” gesproken, maar ronduit het overlijden van het socialisme verkondigd. En voor zover het niet verkondigd wordt, wordt het in stilte gedacht.

Niemand die in dit koor meezingt heeft ongelijk. Het is volkomen waar, dat de bewijzen zich opstapelen. Alleen moet men zich afvragen, wat er nu wel precies bewezen wordt, anders gezegd: om de dood van w á t het in wezen gaat. Het antwoord luidt: om de dood van datgene wat men generaties lang socialisme heeft g e n o e m d , maar wat in werkelijkheid de een of andere vorm van kapitalisme was. Dat „socialisme” werd in Westeuropa verkondigd door een beweging, die aan het eind van de vorige en in het begin van deze eeuw voor de burgerlijke emancipatie van de arbeidersklasse streed en die in de illusie verkeerde, dat deze emancipatie een fundamentele maatschappijverandering inhield.

In werkelijkheid was deze emancipatie, dat wat men socialisme noemde en voor socialisme hield, niets anders dan de voltooiing van de burgerlijke democratie, de aanpassing van de politieke bovenbouw van de samenleving aan een kapitalistische onderbouw, die „modern” geworden was, dat wil zeggen er heel anders uitzag dan in de begintijd van het kapitalisme. Naarmate die ontwikkeling zich doorzette, naarmate het hoe langer hoe duidelijker werd wat of zij werkelijk betekende, deed zich een steeds grotere tegenstelling voor tussen de maatschappelijke werkelijkheid en de idealen en verwachtingen

waardoor die zogenaamd socialistische beweging zich altijd had gekenmerkt. Niet voor niets sprak Mar Gallo van „het kerkhof van verloren illusies”. Maar dat is naar onze mening niet terecht. Dat hij het zó ziet komt, doordat hij de opvatting huldigt, dat de *Parti Socialiste* (en ieder andere ‚linkse’ partij van soortgelijke signatuur) niet m é é r socialistisch is, wat er op neerkomt, dat zij het ooit wél zou zijn geweest. Maar daar is volgens ons geen sprake van! Wat deze partijen ook ooit van zichzelf gedacht mogen hebben en welke ideologie ze er ook op na mogen hebben gehouden, ze hebben slechts voor de belangen van de progressieve burgerij geijverd, ook al is dat door reaktionaire of behoudende delen van de burgerij niet of niet altijd ingezien.

‚Links’ voert de ideeën van ‚rechts’ uit, maar blijft zich van ‚linkse’ taal bedienen, heeft Gallo gezegd. Dat is een wat ongenueanceerd beeld en Gallo houdt hier te weinig rekening met de feitelijke ontwikkeling. De sociaaldemokratie — en daarover gaat het hier — heeft als kampioen van het moderne kapitalisme en van wat wij thans de *managersmaatschappij* noemen altijd *progressieve* ideeën verkondigd, omdat — moet er aan worden toegevoegd — zij modern-kapitalistische belangen vertegenwoordigde. Dat Gallo die opvattingen in zijn kritische beschouwing „rechtse ideeën” noemt, komt omdat tengevolge van de maatschappelijke ontwikkeling het politieke onderscheid tussen wat eens ‚rechts’ en ‚links’ heette, hetzij verdwenen is, hetzij aan praktische betekenis heeft ingeboet doordat de belangen van de diverse groepen van de heersende klasse dezelfde zijn geworden.

Wat ‚links’ ook mag verkondigen en wat ‚rechts’ ook mag beweren, in de p r a k t i j k is er geen duidelijk verschil meer. Gallo heeft (getuige de titel van een van zijn andere boeken) weliswaar verklaard, dat „ideeën alles bepalen”, maar dat is typisch de opvatting van een intellectueel. Intellectuelen — „socialistische” intellectuelen niet uitgezonderd — keren de verhouding tussen doen en denken, tussen daad en gedachte, doorgaans om. Gallo vormt hierop kennelijk geen uitzondering en hij heeft er blijkbaar geen oog voor, dat b e l a n g e n alles (en dus ook de ideeën) bepalen. Men ziet het: als wij het volkomen met Gallo eens zijn, dat ‚links’ oftewel dat wat zich meestal ‚socialisme’ noemt, praktisch dood is, dan betekent dat nog niet, dat wij precies hetzelfde bedoelen als hij.

Maar hoe zit het dan nu met de „opstapeling van de bewijzen”?, zal de lezer vragen. De bewijzen stapelen zich inderdaad op. Maar niet omdat er op een of andere manier „verraad” wordt gepleegd, maar omdat de uit een ver of meer nabij verleden stammende, met de p a r t i j - i d e o l o g i e verbonden ideeën, idealen, verwachtingen en illusies zin en betekenis verloren hebben. Wat de beloften aangaat: ze werden niet „vergeten”, zoals Gallo meent, maar ze vormden een onderdeel van de strategie waarmee men zoveel mogelijk kiezers probeerde te winnen om politiek des te sterker te staan bij de verdediging van bepaalde interessen.

Ooit vertegenwoordigde de sociaaldemokratie of datgene wat men ‚links’ noemde, niet slechts het belang van de progressieve bourgeoisie, maar ook wel degelijk het belang van de arbeidersklasse in zoverre als de burgerlijke emancipatie daarvan vanzelfsprekend voor de werkenden van groot belang was. Men streed voor lotsverbetering van een proletariaat waarop roofofbouw werd gepleegd. Maar die lotsverbetering bracht tevens — niet te onderschatten voordeel voor het kapitaal — een grotere arbeidsproductiviteit en dus een grotere meerwaardeproductie met zich.

In de periode waarop wij hier doelen, werd regelmatig van klassenstrijd gesproken; van klassenstrijd werd niet meer gerept nadat de burgerlijke emancipatie van de arbeidersklasse eenmaal een feit was. In Nederland bijvoorbeeld werd de klassenstrijd uit het programma van de sociaaldemokratie geschrapt. Latere, zogenaamd socialistische partijen

zwegen erover om des te uitvoeriger over hun maatschappelijke idealen uit te weiden. In een bestaanscrisis geraakten juist die zo sterk de nadruk op de „socialistische” idealen leggende partijen de een na de ander, toen de ooit funktionele (want aanhang wervende) droom het moest afleggen tegen de onvermijdelijke daad.

Het is geen toeval, het is niet voor niets, dat — om ons tot Nederland te beperken — partijen als de C.P.N. (die eens oosteuropese ideologieën uitdroeg, maar al sinds lang genoodzaakt was zich daarvan te distanciëren) en de P.S.P. zichzelf hebben opgeheven om zich met bepaalde, in feite even burgerlijk-radikale groeperingen samen te bundelen tot *Groen Links*. Elk van de opheffingen vormt een van de bewijzen die naar believen zich hebben opgestapeld of voor het oprapen liggen.

Aan de opheffing van de P.S.P., de Pacifistisch Socialistische Partij, is in de media tamelijk veel aandacht besteed. Geen wonder, want haar lotgevallen zijn bijzonder karakteristiek voor het konflikt tussen het ideaal en de enig mogelijke praktijk waarvan wij spreken, een konflikt dat de media weliswaar in zekere zin (niet zijn volle omvang) konstateeren, maar waarvan hun de werkelijke oorzaken volslagen verborgen zijn.

Wil men die *werkelijke* oorzaken zo beknopt mogelijk samenvatten, dan dient te worden gezegd, dat wat in het verleden ‚klassenstrijd’ werd genoemd, hoewel deze ondenkbaar zou zijn geweest zonder de aan het kapitalisme eigen klassentegenstelling, iets heel anders was dan de klassenstrijd die dagelijks (hoewel niet steeds openlijk) in het moderne kapitalisme wordt gevoerd. De klassenkonflikten die zich heden ten dage voordoen hebben niets te maken met roofofbouw op de arbeidskracht, het ontbreken van algemeen kiesrecht of ontoereikende sociale voorzieningen. Ze ontstaan niet doordat het kapitalisme nog onvolgroeid is, maar juist daardoor dat het zich zover heeft ontwikkeld, dat de fundamentele tegenstelling tussen arbeid en kapitaal er haarscherp aan de dag treedt. Hoe verder zogenaamd socialistische partijen van die konflikten afstaan, hoe minder begrip zij ervoor aan de dag leggen, des te groter het verschil tussen hun „socialistische” theorie en de werkelijkheid, des te dieper de crisis waarin zij verkeren of verkeerden, des te zekerder hun verdwijning van het toneel.

De P.S.P. heeft voor de klassenstrijd, om het zacht uit te drukken, nooit veel oog gehad. Wij herinneren ons, dat wij lang geleden samen met enkele geestverwanten met een van de toenmalige kopstukken van die partij, namelijk met ds. G. van Veen, in gesprek waren over een aantal karakteristieke kenmerken van de klassenstrijd zoals die toentertijd in het oog sprongen. Ds. Van Veen maakte er geen geheim van, dat hem, de pacifistisch s o c i a l i s t , de feiten waarop wij wezen — te weten de tegenstelling tussen de achterban en de bestuurders van de vakbonden — volstrekt onbekend waren. Het verbaasde ons niet, gezien de puur idealistische opstelling van deze partij, waarvoor het socialisme n i e t de uitkomst van de klassenstrijd van de arbeiders was, maar een maatschappelijk ‚alternatief’ waarvoor langs politieke weg diende te worden geijverd.

Door idealisten als ds. Van Veen, het latere kamerlid Lankhorst, ir.H.J. van Steenis en de reeds lang voordien tot ‚links’-socialistische groeperingen behorende ir. P. Schut is de P.S.P. opgericht. In de dagbladartikelen die aan de opheffing van de partij waren gewijd werden merkwaardigerwijze hun namen niet genoemd. Wie de desbetreffende beschouwingen las kreeg de indruk, dat alleen maar mensen als Bram van der Lek, Fred van der Spek en Andrée van Es een rol hadden gespeeld. Daardoor bleef de lezer verborgen, in welk een mate het i d e a l i s m e van het begin af aan een rol heeft gespeeld en de geschiedenis van deze partij mede bepaald heeft. Wat wel aan bod kwam, via mededelingen van respectievelijk Van der Lek, Van der Spek en Van Es, dat waren de permanente ruzies en konflikten. Maar doordat aan het idealisme geen aandacht werd geschonken kwam

niet naar voren dat dit idealisme en de daarmee gegeven tegenstelling tot de maatschappelijke werkelijkheid, de oorzaak en de achtergrond van al deze conflicten vormde.

De P.S.P. is niet de enige „socialistische” partij die verdwenen is en het zal niet de laatste zijn. Dat wat zij en hun zusterpartijen onder socialisme verstonden (of — voor hoe lang nog — verstaan) is inderdaad dood. En als Max Gallo er blijk van geeft, dat hij aan een nieuw socialisme blijft geloven, dan is zulk een geloof naar onze mening wel gerechtvaardigd, maar het zijne niet. Wij zien dat nieuwe socialisme totaal anders dan hij. Dat wat socialisme heette moge (in Oost en West) dood zijn, de klassenstrijd bestaat nog steeds en die zal bestaan zolang er (in Oost en in West wederom) van kapitalisme sprake is. Uit die klassenstrijd zal een socialistische maatschappij, d.w.z. een maatschappij zonder loonarbeid, ontstaan. En geen politieke partij (een typisch burgerlijke organisatievorm) zal het socialisme kunnen verwezenlijken of v ó ó r de arbeidersklasse tot stand brengen. Dat is nóg een reden waarom de traditionele, zogenaamd socialistische, partijen tot ondergang zijn gedoemd. Er is geen enkele reden over die onvermijdelijke ondergang te treuren. Hun ondergang betekent, dat eindelijk hun ware karakter zichtbaar wordt en daarmee hun onafwendbare fusering met de huidige partijen van de bourgeoisie. Daarmee komt er een einde aan een situatie die bij uitstek geschikt was om illusies te wekken en dwalingen in de hand te werken. Voor de strijd van de arbeiders is dat alleen maar een pluspunt.

— o —

DE ZOVEELSTE ZWARTE BLADZIJDE UIT DE GESCHIEDENIS VAN DE K.P.D.

Dat de terreur uit de Stalintijd aan heel wat voor Hitler naar Rusland gevluchte leden van de K.P.D. het leven heeft gekost of op een jarenlang verblijf in Russische strafkampen kwam te staan, is vrijwel algemeen bekend door diverse publikaties daaromtrent van personen die de dans ontsprongen. Minder bekend, maar kort geleden aan het licht gekomen, is dat zij voor de executiepelotons of achter prikkeldraad in Siberië stierven met medeweten en zelfs met m e d e w e r k i n g van vooraanstaande geëmigreerde partijbonzen, te weten Walter Ulbricht, Wilhelm Florin en Herbert Wehner ¹⁾.

Tientallen jaren lang is deze waarheid verborgen gebleven. Pas in 1988 drukte de (oost) *Berliner Zeitung* een brief af die Wilhelm Pieck, die in 1949 de eerste president van de D.D.R. werd, tien jaar tevoren had geschreven. In die brief verzocht Pieck de Russische autoriteiten om die Duitse emigranten vrij te laten, die zich niet aan misdaden tegen de Sowjetunie hadden schuldig gemaakt. Op het moment dat hij dat vroeg waren de meesten van hen hetzij al lang geleden gedood of uitgeleverd aan de Gestapo. Maar deze brief, die in elk geval aantoonde dat heel wat vervolgde Duitsers *niet* de misdaden hadden begaan waarvan ze beschuldigd waren, onthulde slechts de halve waarheid.

Drie jaar eerder, dat wil zeggen in 1936, ten tijde van de beruchte Moskouse processen

1) Herbert Wehner, die destijds het pseudoniem Kurt Funk gebruikte, was in de jaren '30 en het begin van de jaren '40, overtuigd bolsjewiek en stalinist. Hij werd na de oorlog sociaaldemokraat en een van de leiders van de SPD, die hij vertegenwoordigde in de Bondsdag. Toen hij enkele jaren geleden stierf werd hij in een speciale bijeenkomst van het Westduitse parlement plechtig herdacht. Partijgenoten en tegenstanders van de CDU spraken over hem met de grootst mogelijke waardering.

begroette dezelfde Pieck geestdriftig de bloedige zuiveringen en bejubelde hij met andere leiders van de K.P.D. de „onbarmhartige uitroeiing van het menselijke schuim van de trozkistisch-sinojewistische moordenaarsbende” (aldus woordelijk een resolutie van het Duitse partijbestuur). Daarbij bleef het niet, want in augustus '36 schreef Pieck in een brief aan Wilhelm Floring, dat de Duitse emigratie maar eens moest worden doorgelicht en dat als het verleden van bepaalde partijgenoten niet „vlekkeloos” was, dan moesten zij onverbiddelijk uit de partij worden gezet. Maar wie uit de partij gezet werd, werd op hetzelfde moment het weerloze slachtoffer van Stalins geheime politie. Wanneer het althans niet zo was, dat ze uit de partij werden geroyeerd nadat en o m d a t de geheime politie beschuldigingen tegen hen inbracht.

Dit alles blijkt ondubbelzinnig uit een rapport van het Oostberlijnse „Instituut voor de Geschiedenis van de Arbeidersbeweging”²⁾ dat gebaseerd is op allerlei documenten uit het archief van de voormalige S E D. Het zijn documenten die nauwelijks anderhalf jaar geleden ook voor historici ontoegankelijk waren en waarop „streng vertrouwelijk” stond. Begin januari is dit rapport uitvoerig besproken door het Duitse weekblad *Der Spiegel*. Van de door dit weekblad verstrekte gegevens maken wij hier gebruik.

Wat de door de stalinistische geheime politie geuite beschuldigingen betreft, uit het rapport van het Oostberlijnse instituut blijkt nog eens zonneklaar dat die iedere grond ontbeerden. In 1939 namelijk was een aantal der veroordeelden plotseling en tegen ieders verwachting door Stalins creaturen vrijgelaten. Een kleine commissie, bestaande uit Ulbricht, Wehner en Philipp Dengel moest zich toen bezig houden met de vraag of die vrijgelatenen weer lid van de partij konden worden. Dat kon zonder enig bezwaar, want — aldus de notulen van de genoemde commissie — er bestond geen materiaal waaruit enig bezwaar zou blijken. Toen ze beschuldigd en uitgestoten werden ontbrak dat soort materiaal dus eveneens.

Het artikel in *Der Spiegel* dat aan deze onwelriekende en kwalijke zaak is gewijd, bevat nog veel meer stuitende bijzonderheden. Eén daarvan is dit, dat tot de uitgestotenen en vervolgens gelijkwideerden onder meer zij behoorden die vanwege hun bekendheid of op grond van hun partijwerkin het verleden (d.w.z. vóór 1933) Ulbricht bij zijn streven naar de macht de voet dwars zouden kunnen zetten. Wat de overige onthullingen betreft, wij hebben er geen behoefte aan de deksel van deze beerput nog langer op te lichten dan reeds geschiedde.

2) Wat zich zoal „arbeidersbeweging” durft te noemen. Maar ja, we kunnen het met Shakespeare eens zijn, dat een naam in het geheel niets zegt.

— o —

EEN BRIEF EN EEN ANTWOORD

In de tweede helft van december ontvingen wij een brief van een van onze lezers, die — naar hij schrijft — *Daad en Gedachte* „zowel belangstellend als kritisch” volgt. Hij heeft dat een tijdlang gedaan in het begin van de jaren '70 en hij doet dat, na een korte onderbreking, opnieuw sedert 1980. Onze brieveschrijver vertelde ons allereerst op welke wijze hij destijds met ons in contact is gekomen en deelde vervolgens het een en ander mee omtrent de ontwikkeling van zijn eigen opvattingen. Die opvattingen, zo constateert

hij — en konstateren ook wij — verschillen „zowel fundamenteel-filosofisch als praktisch politiek” van die van ons. Daarop zet hij dan uiteen waar die verschillen liggen. Wij stellen een serieuze kritiek en een serieuze gedachtenwisseling altijd op prijs. Om die reden publiceren wij hier alle op die verschillen betrekking hebbende passages uit zijn brief, waar wij vervolgens zo uitvoerig als op de pagina's van een maandblad mogelijks op antwoorden.

Onze kritikus betoogt:

„ . . . Fundamenteel filosofisch wijs ik af wat ik tendentius noem: het mechanistische materialisme. Mechanistisch, omdat de realiteit als het ware gezien wordt als een machine vol raderen die in elkaar grijpen. Een bewuste faktor, de menselijke faktor van het bewustzijn lijkt hiermee in de maatschappij-analyse overbodig te worden. In het basis-bovenbouw-model wordt het individuele en kollektieve bewustzijn losgekoppeld van het handelen; het is abstrakt idealistisch en a-historisch; het blokkeert de steeds konkretere analyse van de konkrete verhoudingen omdat de wisselwerking tussen denken en doen eenzijdig wordt opgevat en daarmee gedeeltelijk genegeerd. De rol van de inspirende eenling als voorbeeld (Joe Hill, Rosa Parks) wordt gebagatelliseerd. De mogelijkheden tot bewust kollektief handelen ontkend (b.v. de sit-ins in de burgerrechtenbeweging in de V.S.). Inplaats van in de geschiedenis te delven naar inspirerende voorbeelden worden die schematisch als zonder betekenis ten opzichte van de échte strijd buiten beschouwing gelaten.

Slechts een enkele keer lukt het 't historisch-materialisme *als methode* verder te ontwikkelen op het terrein van psychologie en sociologie (vgl. b.v. het boek van Lucien Sève „Marxisme et théorie de la personnalité” — „Marxisme en theorie van de persoonlijkheid” — uit 1972, dat ook in het Duits is vertaald). Dat is niet rampzalig want uiteindelijk zijn de antwoorden van de geschiedenis op deze kwesties veel boeiender.

De sociale revoluties laten zien, niet dat het begrip klasse achterhaald is, maar dat het aangevuld en gekoppeld moet worden aan andere sociale categorieën (de jeugdrevolte in de jaren '50 en '60, de tweede feministische golf, de strijd tegen racistische diskriminatie, de emancipatiestrijd van homo's, de strijd tegen de arbeid van mensen in de uitkering, enz.). Of om het nog eens met een voorbeeld te verduidelijken: niet alleen de staking in de fabriek, waar de krottenbewoner in Sao Paulo aan meedoet is interessant, maar ook het voedseloproer waar hij even later in het kader van dezelfde strijd om te overleven bij betrokken is.

„Daad en Gedachte” hanteert almaar de telelens: ze kan in een bepaald gebied ver en scherp zien, maar het veld vlak er naast en er vóór en er achter blijven onscherp of helemaal buiten beeld. De samenhang tussen de diverse strijdterreinen wordt niet onderzocht, ofschoon ze nauw verbonden zijn, ook in de levens van de activisten die ik ken.

Daarnaast ben ik het er volstrekt mee oneens, dat als gevolg van het boven reeds genoemde deterministische materialisme, de strijd om het bewustzijn wordt opgegeven. Tenminste in theorie. Want de enige reden waarom ik „Daad en Gedachte” kán waarderen ligt niet in haar daden, maar in haar gedachten. Praktische, al was het maar puur financiële ondersteuning van de een of andere strijd is mij tot dusverre ontgaan (ligt dat aan mij?) en lijkt in de kring van „Daad en Gedachte” taboe. Ik vraag me af waar men de inspiratie vandaan haalt voor het volgens het eigen denken toch machteloze en dus eigenlijk zinloze kommentaar. Er zit voor mij iets politiek-ethisch onaanvaardbaars aan de positie van beste stuurman aan de wal, waartoe men zichzelf veroordeeld heeft. Is men ge-

rechtigd kritiek te leveren als men zelf — weliswaar op nobele ideologische gronden — geen vuile handen wenst te maken? Lijdt „Daad en Gedachte” er ook inhoudelijk niet steeds meer onder, dat men weinig direkte banden heeft met de strijd?

Is het niet veel boeiender te lezen, hoe in Alkmaar een werklozenproject mannen en vrouwen uit allerlei sociale lagen tot een bepaalde strijdbaarheid bij elkaar brengt, dan hoe de strijd tussen diverse bureaukratenklieken in China wordt uitgevochten? Ik moet toegeven, dat ik beide onderwerpen boeiend vind. Maar is het niet vreemd, dat het ene onderwerp in „Daad en Gedachte” wél 'kan' en het andere niet . . . ?

. . . De extreme materialisten zijn soms de ergste idealisten in de zin, dat zij de gevangenen zijn van hun eigen theoretische concepten, die (en daarvoor zijn het concepten) nu eenmaal beperkte instrumenten van de geest zijn en die je dus ook op z'n tijd moet kunnen relativeren.

Dit mondt voor mij uit in de vraag of de medewerkers van „Daad en Gedachte” niet eens stukje bij beetje hun memoïeres willen publiceren: hun strijdervaringen en hun konklusies daaruit, niet alleen kontroversen binnen de politieke organisaties, maar juist ook de botsingen op het maatschappelijk toneel waarbij zij zelf betrokken waren . . . ”

O n s k o m m e n t a a r

Onze briefschrijver noemt de methode waarmee wij de maatschappelijke verschijnselen en het handelen van groepen of klassen analyseren het *m e c h a n i s t i s c h* materialisme. Wij houden die naam voor volstrekt verkeerd en menen, dat het gebruik ervan grote verwarring stichten kan. Er bestaat, beter gezegd misschien: bestond, namelijk een filosofische richting die — en dat dan terecht — als het mechanisch materialisme wordt aangeduid. Het is of was een vorm van materialisme, die in de 18e eeuw in Frankrijk, in de 19e eeuw in Duitsland werd verkondigd. De aanhangers ervan beschouwden zich als materialisten, omdat zij — anders dan de idealisten — alle geestelijke verschijnselen, zoals denken, bewustzijn, ideeën, enzovoorts, in laatste instantie afleidden uit, bepaal zagen door de materie, waarmee de natuurwetenschappen hen vertrouwd maakten. Met dat materialisme hebben wij niet van doen.

Niettemin zijn wij inderdaad materialisten en wel omdat wij van mening zijn, dat niet het denken bepalend is voor het zijn, maar dat omgekeerd het zijn het denken bepaalt. Met dat ‚zijn’ bedoelen wij echter niet het ‚zijn’ waarmee de natuurwetenschappen — de natuurkunde of de biologie — zich bezig houden, doch het *m a a t s c h a p p e l i j k* zijn, de werkelijkheid, de realiteit van de maatschappelijke verhoudingen.

Onze briefschrijver heeft dat ook wel begrepen. Maar hij wijst dit standpunt af, omdat hij denkt, dat wij deze maatschappelijke werkelijkheid zien „als een machine vol raderen die in elkaar grijpen” en dat als gevolg daarvan „de menselijke faktor van het bewustzijn bij de maatschappij-analyse overbodig lijkt te worden.” Dit nu is een misvatting.

In de eerste plaats: als wij van maatschappelijke verhoudingen spreken, dan bedoelen wij, op de keper beschouwd, de *produktieverhoudingen*, omdat deze het karakter van de samenleving bepalen. Wat daarbij niet mag worden vergeten is, dat produktieverhoudingen, verhoudingen tussen *mensen* zijn, de verhoudingen waarin de bij de produktie betrokken mensen tot elkaar staan. En mensen zijn denkende wezens en zij hebben een bewustzijn. Denken nu is altijd denken *a a n* iets; het denken veronderstelt een onderwerp. Het bewustzijn veronderstelt *i e t s* waarvan men zich bewust is. Dat ‚i e t s’ is het *z i j n*, is — om ons daartoe te beperken en de natuurverschijnselen buiten beschouwing te laten — de door de mens ervaren maatschappelijke werkelijkheid.

Dat met deze zienswijze het menselijk bewustzijn bij de maatschappij-analyse zou

worden uitgeschakeld is een verkeerde konklusie. Onze zienswijze leidt ertoe, dat de functie van het menselijk bewustzijn, dat wil zeggen de manier waarop het werkt, heel nauwkeurig in het oog wordt gevat, dat verstaan wordt waarom de één zus en de ander zó denkt, waarom een arbeider de maatschappelijke werkelijkheid anders ervaart dan een kapitalistische ondernemer en zich derhalve op een ándere manier van haar bewust is. Wij ontkennen niet dat het bewustzijn een bepaalde rol vervult, en onze opvatting omtrent de verhouding tussen *denken* en *doen* betekent niet, dat wij het denken, al was het ook maar gedeeltelijk, zouden negeren.

Wij zijn niet de enigen die, als de verhouding tussen *daad* en *gedachte* ter sprake komt, die verhouding anders zien dan men doorgaans doet. Van de Duitse dichter Goethe bijvoorbeeld is het woord „Im Anfang war die Tat” („In den beginne was de daad”). Hoe hij tot die opvatting kwam, is ons niet bekend, maar zij moet welhaast het resultaat zijn geweest van een zorgvuldige waarneming van de realiteit. En die realiteit zien wij aldus, dat er een werkelijkheid is op het moment dat mensen iets gaan doen en dat die werkelijkheid (hetzij de natuur, hetzij de maatschappij) datgene wát zij doen en de manier waaròp bepaalt.

De mensen maken hun eigen geschiedenis, maar zij maken die binnen de grenzen der gegeven mogelijkheden. Met hun handelen (het aan zich onderwerpen van de natuur, het ontwikkelen van nieuwe technologieën, enz.) veranderen de mensen de samenleving. Met de komst van de stoommachine en de mechanische weefstoel ontstaat er een ándere maatschappij dan voorheen en mét en dóór de maatschappelijke verandering verandert het bewustzijn.

Om dat in te zien hoeft men niet eens helemaal terug te gaan tot de industriële revolutie van de 18e eeuw, toen de zojuist genoemde stoommachine zijn intrede deed. In de kwarteeuw die achter ons ligt hebben technische vernieuwingen en nieuwe structuren, al ging het daarbij dan ook niet om fundamentele wijzigingen, niettemin tot een niet onbelangrijke verandering in het denken geleid, die zichtbaar werd door een andere levenshouding en een andere mentaliteit. Geloof onze briefschrijver, vragen wij in dit verband, dat de feministische golf en het feministische denken meer vrouwen een plaats in het productieproces bezorgd heeft of dat krapte op de arbeidsmarkt en de behoeften van het bedrijfsleven daarvoor én voor het nieuwe feminisme verantwoordelijk zijn?

Het is ons niet duidelijk waarom het door onze kritikus gegeven voorbeeld van de inspirerende eenling een argument zou vormen tegen onze opvatting omtrent de relatie tussen denken en doen. Bedoelt hij heus, dat de door hem ten tonele gevoerde eenling ‚zomaar’ handelt? Of wil hij wel toegeven dat zijn of haar optreden (handelen; doen) een reactie is op daden van anderen op een werkelijkheid die eraan vooraf ging? En waarom denkt onze briefschrijver dat wij de mogelijkheden van wat hij „bewust kollektief handelen” noemt (b.v. de sit-ins in de burgerrechtbeweging in de V.S.) ontkennen? De *mogelijkheden* daarvan ontkennen wij zeker niet, al houden wij die — op grond van onze in de maatschappelijke werkelijkheid opgedane ervaringen — stellig voor geringer dan hij. Waarover wij met hem van mening verschillen, is dat volgens hem, getuige zijn kwalifikatie „bewust kollektief handelen”, de aktievoerenden die mogelijkheden tevoren hebben gezien: Volgens ons wordt de vorm van een bepaalde aktie (staking, bezetting, enz.) bepaald door de gegeven werkelijkheid, d.w.z. door de omstandigheden en worden zij die haar ondernemen zich pas tijdens zo’n aktie van haar mogelijkheden bewust. Anders ligt het natuurlijk in het geval, dat de mogelijkheden reeds door het optreden van ánderen in het licht zijn gesteld. Dan is die aktie van anderen een „inspirerend voorbeeld” en dergelijke voorbeelden hebben wij niet „buiten beschouwing gelaten”, zoals onze briefschrijver

meent. Wij hebben op die voorbeelden en op de betekenis ervan regelmatig geweten.

Moet het schrijven over dergelijke voorbeelden in een blad als *Daad en Gedachte* als een strijd om het bewustzijn worden beschouwd? Het antwoord luidt ontkennend, omdat — zoals wij hierboven uiteen trachtten te zetten — het bewustzijn, dat wil zeggen *het bewuste zijn*, slechts veranderd wanneer het zijn verandert, omdat het bewustzijn nu eenmaal zo funktioneert. Onze kritikus ziet dat als een afzien van iedere praktijk, wat ons in de „onaanvaardbare positie” zou brengen van „beste stuurman aan de wal”. In antwoord daarop kunnen wij niet beter doen dan onze van vele andere groepen zo afwijkende positie nog eens zo duidelijk mogelijk omschrijven:

Men kan ons geen „stuurman aan de wal” noemen, omdat wij nooit of te nimmer aan arbeiders of aan de arbeiders vertellen wat of zij zouden moeten doen of hoe zij zouden hebben te strijden. Wij zijn van mening dat niemand dat beter kan beoordelen dan de arbeiders zelf en dat iedere interventie van dien aard niet alleen betweterig is of van verkeerde opvattingen omtrent de klassenstrijd uitgaat, maar bovendien voor de klassenstrijd en voor de afloop van het onderhavige konflikt uitermate nadelig is. Wij dringen niet onze opvattingen aan de arbeiders op, wij proberen onze lezers duidelijk te maken wat men van de strijd van de arbeiders kan leren en wat voor licht die strijd werpt op het karakter van de huidige samenleving.

Dat is pover, zal onze brieven-schrijver ongetwijfeld opmerken. Dat is het inderdaad. Maar wij passen ervoor om net te doen alsof er meer mogelijkheden zijn. „Is men”, vraagt onze kritikus, „gerechtigd kritiek te leveren als men zelf geen vuile handen wenst te maken?” Kritiek, zo antwoorden wij, leveren wij niet op aktie voerende arbeiders, maar op hen die deze arbeiders, om welke reden dan ook, en met wat voor middelen ook, proberen te manipuleren. Waarom dat („politiek-ethisch”) niet zou mogen, ontgaat ons. Integendeel, naar onze opvatting hebben zij vuile handen, die op een of andere manier manipuleren of ten aanzien daarvan er het zwijgen toe doen.

Het is heel merkwaardig: er zijn in het verre en in het nabije verleden heel wat bekende personen geweest, die nimmer daadwerkelijk aan stakingen, sit-ins, bedrijfsbezettingen of iets dergelijks hebben deelgenomen, die uitsluitend uit dergelijke gebeurtenissen allerlei menige konklusies trekken en theoretische inzichten formuleren. Tegen die personen is nimmer het verwijt gericht, dat nu veelal tot *Daad en Gedachte* wordt gericht, ofschoon de leden van deze groep, wanneer zij als gevolg van hun positie in het produktieproces de mogelijkheid daartoe hadden, ook wel degelijk aan bepaalde akties hebben deelgenomen. En anders dan onze brieven-schrijver heeft kunnen waarnemen, hebben de leden van de groep *Daad en Gedachte* zowel individueel als groep meer dan eens strijdende arbeiders financieel gesteund. Niet voor niets luidt de 13e stelling van *Daad en Gedachte* als volgt:

„*Daad en Gedachte* kan zich met de zelfstandige strijd van de arbeiders hoogstens solidair verklaren. Deze solidariteit legt haar de verplichting op zelfstandig strijdende arbeiders te steunen waar en voor zover dat mogelijk is. Die steun zal niet alleen van financiële aard zijn. Ook zal *Daad en Gedachte* te allen tijde bereid moeten zijn haar apparatuur alsmede haar technische vaardigheden ter beschikking te stellen aan zelfstandig strijdende arbeiders voor het vervaardigen van publikaties en dat wel zonder ook maar de minste invloed uit te oefenen op de inhoud der te vervaardigen geschriften.

Dat brieven-schrijver nog nooit iets gemerkt heeft van onze financiële steun aan strijdende arbeiders is niet zo vreemd. Omdat wij er niet op uit zijn invloed in de strijd te krijgen of zieltjes te winnen, timmeren wij niet aan de weg als we steun verlenen. Het gaat immers

om de strijd van de arbeiders en niet om propagandistische gewin voor *Daad en Gedachte*.

Om het allemaal nog eens in uiterst beknopte vorm samen te vatten: *Daad en Gedachte* verschilt hierin van praktisch alle andere groepen van de zogenaamde linkerkzijde, dat deze van mening zijn, dat een (revolutionair) bewustzijn voorwaarde vormt voor de strijd, wij daarentegen van mening zijn, dat de strijd tot een verandering van het bewustzijn zal voeren. Voor zover wij kunnen nagaan, stelt de dagelijkse werkelijkheid ons niet in het ongelijk. En om te besluiten: wij zijn noch dogmatisch, noch hanteren wij steriele schema's. Wij nuanceren en verbeteren onze inzichten telkens wanneer de maatschappelijke werkelijkheid ons daartoe noopt.

— o —

ZUID-AFRIKA: DE BURGERLIJKE REVOLUTIE BIJNA VOLTOOID

Eind januari van dit jaar, bij de opening van het parlementaire jaar, kondigde president De Klerk van Zuid-Afrika aan dat binnen afzienbare tijd de laatste apartheidswetten zullen worden afgeschaft. Het gaat hier om wat wordt beschouwd als de hoekstenen van de apartheid, o.a. de wet op rassenregistratie en de wet op het grondbezit. Bij afschaffing van eerstgenoemde wet kunnen ook niet-blanken actief en passief stemrecht krijgen en als de andere wet is afgeschaft mogen ook niet-blanken overal in Zuid-Afrika grond in eigendom hebben.

Terwijl De Klerk in het parlamentsgebouw deze voor velen schokkende en verrassende mededelingen deed, betoogde buiten een aantal zwarten voor algemeen stemrecht. De betogers gaven hiermede te kennen te hopen en te verwachten dat binnenkort ook niet-blanken hun stem zullen mogen uitbrengen in parlamentsverkiezingen en dat daarmee ook zwarten en andere kleurlingen op een normale manier in het parlement zouden kunnen komen. „Normaal” in de zin zoals het in West-Europa en de V.S. mogelijk is, kortom zoals het in de „demokratische” landen gebeurt. Nelson Mandela gaf als zijn commentaar te kennen: „Zolang er geen politieke vrijheid is, kan er geen sprake zijn van vooruitgang.”

Zoals wel vaker sloeg Mandela hier de spijker op de kop. Als de apartheid officieel is afgeschaft is er politieke vrijheid bereikt en zal, zoals een andere commentator opmerkte, niet langer de huidskleur van iemand bepalen welke rechten hij heeft, maar zal de inhoud van zijn portemonnee van doorslaggevend belang zijn.

In de praktijk zal er dus niet zo heel veel veranderen, omdat de kleurlingen over het algemeen ook de armen zijn. Maar historisch gezien zal er daarmee wél heel erg veel veranderen. De burgerlijke vrijheden zoals wij die hier al lange tijd kennen, zullen dan voor de gehele Zuidafrikaanse bevolking gelden. Vanaf dat moment ook zullen de illusies en mythen ten aanzien van de burgerlijke vrijheid kunnen verdwijnen. Dan zal ook het Zuidafrikaanse proletariaat in de praktijk ondervinden dat burgerlijke vrijheid wel aardig is, maar dat het daar in feite niet om gaat. Dat het eigenlijk gaat om de afschaffing van de loonarbeid, om de afschaffing van het gehele systeem en niet slechts om het doen verdwijnen van zijn racistische uitwassen. Vanaf dat moment zal blijken dat het ANC een burgerlijke organisatie is en zullen de tegenstellingen tussen de leiding van het ANC en het voornamelijk zwarte proletariaat aan het licht treden, zullen de Zuidafrikaanse arbeiders op eenzelfde manier in konflikt komen met „hun” vakbonden als de arbeiders in

bijvoorbeeld Europa. Het is van belang dit onderscheid te maken. Er zijn in Europa immers talloze slimmeriken die al lang weten dat het ANC een burgerlijke organisatie is en dat de vakbonden daar dezelfde functie hebben als hun kollega's hier. Deze mensen gaan uit van de even simpele als ondoeltreffende analyse dat de wereld één grote door het kapitaal gedomineerde markt is en dat het overal een ongeveer even grote puinhoop is, in de zin dat overal het proletariaat wordt uitgebuit door het kapitaal.

Deze analyse is wel aardig, maar je wordt er niet veel wijzer van. Het verschaft namelijk geen inzicht in de reden van de overduidelijke populariteit van mensen als Mandela, van organisaties als het ANC, van de zeer sterke invloed van de vakbonden. Vorig jaar (wanneer ook al weer?) hebben wij geschreven over een staking van arbeiders in de goudmijnen. Wij betoogden toen dat juist als gevolg van de nog zo sterk heersende illusies omtrent de vakbeweging, de leiding van de mijnarbeidersbond de staking zonder noemenswaardige protesten kon opheffen hoewel er niet veel terecht was gekomen van de eisen die de arbeiders hadden gesteld. Het bestaan van deze illusies is toe te schrijven aan het feit dat de zwarte arbeiders nog geen politieke emancipatie hadden bereikt. Zij hebben nog steeds de hoop dat met de erkenning van het ANC als gesprekspartner van de regering, met het verlenen van kiesrecht aan alle Zuidafrikanen, met het erkennen van de vakbonden als gesprekspartner van de ondernemers hun sociale positie zal verbeteren. Hiermee wil niet gezegd zijn, dat ná afschaffing van bovengenoemde wetten, die illusies als sneeuw voor de zon zullen verdwijnen. Immers, ook in Europa leiden die illusies een taai leven, maar iedereen die zijn ogen de kost geeft, kan zien dat de tendens onmiskenbaar is.

Ook in Zuid-Afrika zal met het verdwijnen van de laatste apartheidswetten de politieke emancipatie van de arbeiders voltooid zijn en zullen zij de gebruikelijke burgerlijke vrijheden hebben. Vanaf dat moment staat de sociale emancipatie van de arbeiders op de agenda en zullen zij in de praktijk eveneens ervaren dat alleen zij zelf die agenda kunnen afwerken.

— o —

HET WOORD „DEMOKRATIE” ZEGT OP ZICHZELF BITTER WEINIG

In een gesprek met een verslaggever van *De Volkskrant* heeft Fré Meis een alleszins merkwaardige uitspraak gedaan. Hij heeft namelijk het bestaan van democratie in de V.S. in twijfel getrokken, om niet te zeggen ontkend, omdat er in dat land 40 miljoen analfabeten zouden zijn en steeds meer mensen dakloos worden. Als een tekort aan of het totaal ontbreken van democratie beschouwt hij ook de Amerikaanse invallen in Grenada en Panama.

Dat er een stijgend aantal mensen in grote steden als New York en Chicago op straat leeft, is een feit waarvan de media regelmatig melding maken. Hoe-Meis aan het aantal van 40 miljoen analfabeten komt weten we niet. Maar het is ons niet om dat cijfer te zoen, dat hij best wel ergens zal hebben opgedoken. De reden dat wij zijn woorden merkwaardig noemen heeft daarmee niets te maken.

Als, vragen wij, er in de Verenigde Staten nu eens géén analfabeten en géén daklozen zouden zijn, als Washington niet in Midden- of Zuid-Amerika zou interveniëren, zou Meis

het land dan wél tot de democratieën rekenen. Hoe het antwoord ook zou luiden, of hij de Verenigde Staten wél of niet een democratie zou noemen, wij zouden het in geen geval z o n d e r m e e r met hem eens zijn. En wel om deze reden, dat het woord „demokratie” op zichzelf bitter weinig zegt en het begrip nader omschreven of gedefiniëerd moet worden indien men weten wil waar men het over heeft.

De Britse kolonieën in Noord-Amerika kwamen in 1776 in opstand tegen het moederland, dat in 1783 gedwongen was ze officieel af te staan. Dat was het resultaat van de eerste burgerlijke revolutie, die uitbrak en slaagde nog vóór het uitbreken van de grote burgerlijke omwenteling in Frankrijk. Van dat tijdstip af waren de Verenigde Staten een b u r g e r l i j k e democratie. Die toevoeging „burgerlijk” dient om het karakter of de soort van de democratie aan te duiden, want democratieën zijn er namelijk in soorten.

De democratie die in de oudheid ooit in Athene heeft bestaan is iets anders dan bijvoorbeeld de (kleinburgerlijke) jakobijnse democratie en die verschilt weer van dat type democratie dat de bourgeoisie zich in diverse industrieel ontwikkelde landen heeft geschapen. Wie weten wil met wat voor soort democratie hij te doen heeft, dient te vragen of de desbetreffende samenleving al dan niet een klassenmaatschappij is en zo ja, welke klasse er dan de macht uitoefent. Ter onderscheiding van de burgerlijke democratie kan men ook van de p r o l e t a r i s c h e -, dat wil zeggen van de a r b e i d e r s - democratie spreken. Maar zuiver als begrip. Van arbeidersdemokratie is nergens sprake en is nergens ooit sprake geweest.

Nadat de Fransman Alexis de Tocqueville in het begin van de jaren '30 van de vorige eeuw een studiereis door de jonge Noordamerikaanse republiek had gemaakt, schreef hij zijn beroemde boek „De la démocratie en Amérique” (Over de democratie in Amerika). Het was volkomen terecht dat hij van „demokratie” sprak. De staatsvorm daarginds was in feite dezelfde als die welke de zegevierende burgerij inmiddels in Groot-Brittannië en in Frankrijk had verwezenlijkt. En deze b u r g e r l i j k e democratie in de Verenigde Staten blééf een burgerlijke democratie, niettegenstaande de aldaar tot 1865 bestaande slavernij.

Zij zijn tot op heden een burgerlijke democratie gebleven en juist de verschijnselen die Fré Meis aan haar democratisch karakter hebben doen twijfelen, zijn met een burgerlijke democratie nu eenmaal onverbrekkelijk verbonden. Een grote mogendheid waarin de industriële bourgeoisie de heersende klasse is, kent uiteraard de enorme sociale tegenstellingen die voor de heerschappij van die klasse nu eenmaal de voorwaarden vormen. En een dergelijke democratie zal zich ook gewapenderhand met andere staten bemoeien, wanneer het klassebelang van de bourgeoisie dat eist. De Verenigde Staten houden niet op een burgerlijke democratie te zijn door interventies waar dan ook. Ze komen militair tussenbeide o m d a t ze een burgerlijke democratie zijn.

Van dit alles schijnt de zich „kommunist” noemende Fré Meis nog nooit te hebben gehoord. Het gevolg is, dat hij over het al of niet democratische karakter van staten uitspraken doet waarmee hij totaal niets zegt.